

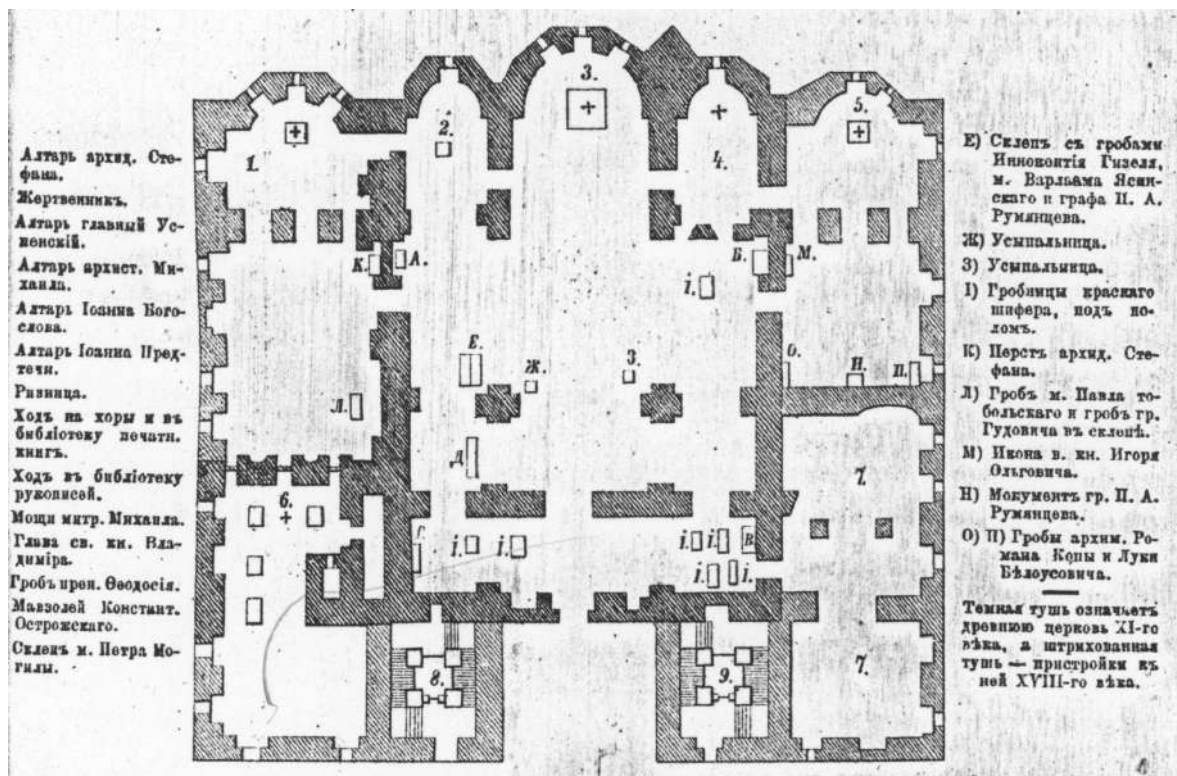
Вступ

В історії народів сучасної України — Русі, Литви та Білорусі був тривалий період, коли вони були громадянами однієї держави — Великого князівства Литовського, Руського та Жмудського (далі — ВКЛРЖ), а з 1569 року — Річі Посполитої. У цей час Православну церкву очолював загальний для цих народів митрополит та висвячені ним єпископи, а меценатами і фундаторами православних церков та монастирів були спільні князі та пани, що жили на цих теренах.

Як й за часів Київської Русі Києво-Печерська лавра була тоді найшановнішою православною обителлю. Багато князів та членів їх родин, а також відомих осіб держави побижало знайти свій останній спокій в головному храмі монастиря — Успенському соборі. Представницький пантеон, який тут склався, по праву вважається найвизначнішим як за місцем розташування, так й за складом похованих тут осіб. Проте некрополь монастиря, зокрема період його формування наприкінці XIV — перший половини XVII ст., залишається мало дослідженим.

Серед праць дослідників XIX — початку XX століття, що безпосередньо стосуються некрополя обителі можна згадати статті М.А.Максимовича: «*Письма о князьях Острожских. (К графине А.Д. Блудовой)*» (1) та «*О надгробках в Печерском монастыре*»(2) та інші, які спираються на відомості з книзі ченця Афанасія (Кальнофойського) «*Teratourgema lubo cuda... Ojca Athanasius Kolnofojskiego w drukarni Kijowo-Pieczarskiej*» (1638), на дані гербовників: Бонецького А. «*Herbarz polski. Cz. 1: Wiadomosci historyczno — genealogiczne o rodach szlacheckich*» (Warszawa, 1901-1917. — Т. 1 — 14); Несецького К. «*Herbarz Polsk*»(Wyd. J. N. Bobrowicz. — Lipsk, 1839 -1849. — Т. 1 -10); Косаковського С. «*Monografie historyczno genealogiczne niektorych rodzin polskich*» (Warszawa, 1859 — 1873. — Т. 1 — 3); Кояловича В. «*Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli o Klejnotach albo hebach, ktorych familie stanu rycerskiego w prowincja Wielkiego Ksiestwa Litewskiego zazywaja*» (Wyd. F. Piekosinski. — Krarow, 1897), працях німецького дослідника Вольфа Ю. «*Kniaziovie litowsko — ruscy od konca XIV wieku*» (Warszawa, 1895) та «*Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Ksiestwa Litewskiego 1386 — 1745*»(Krakow, 1885) та інших. Статті М.І. Петрова «*Две надгробные надписи конца XVII века Константину Ивановичу и Константину Константиновичу князьям Острожским*»(3); Є.М. Кузьміна «*Київські надгробки*»(4) та І. Фундуклея «*Обозрение Киева в отношении к древностям*»(5), присвячені надгробному пам'ятнику гетьмана Великого князівства Литовського Костянтина Івановича Острозького. Важливою для вивчення питання щодо некрополя монастиря стала публікація С.Т. Голубевим пом'яника Києво-Печерской лаври. (6) Призвіща князів та інших осіб похованих в Успенському соборі, згадуються в працях П.Г. Лебединцева «*Киево-Печерская лавра в ее прошедшем и нынешнем состоянии*»(Київ.1886), (7) М.Сементовського «*Киев, его святыни, древности, достопримечательности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников*»(8) та інших. В книзі М.М. Захарченко «*Киев теперь и прежде*» (К.,1888р.)(9) приведена план-схема храму з позначенням на ньому місць розташування кількох склепів та **сьомох** поховань в шиферних саркофагах під підлогою собора. (ІЛЛ... 021))

Серед праць сучасних дослідників цінні відомості з питання, що розглядається, наводить Н. Яковенко в своїй книзі «*Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні ХУІ — початку ХУІІІ століття*», (2012 р.) В розділі «*Погреб тілу моєму вибираю с предки моєми: місця поховання волинських князів*» автор подає дані кількох заповітів князів, де вказані місця їх бажаного поховання, в тому числі в Киє-

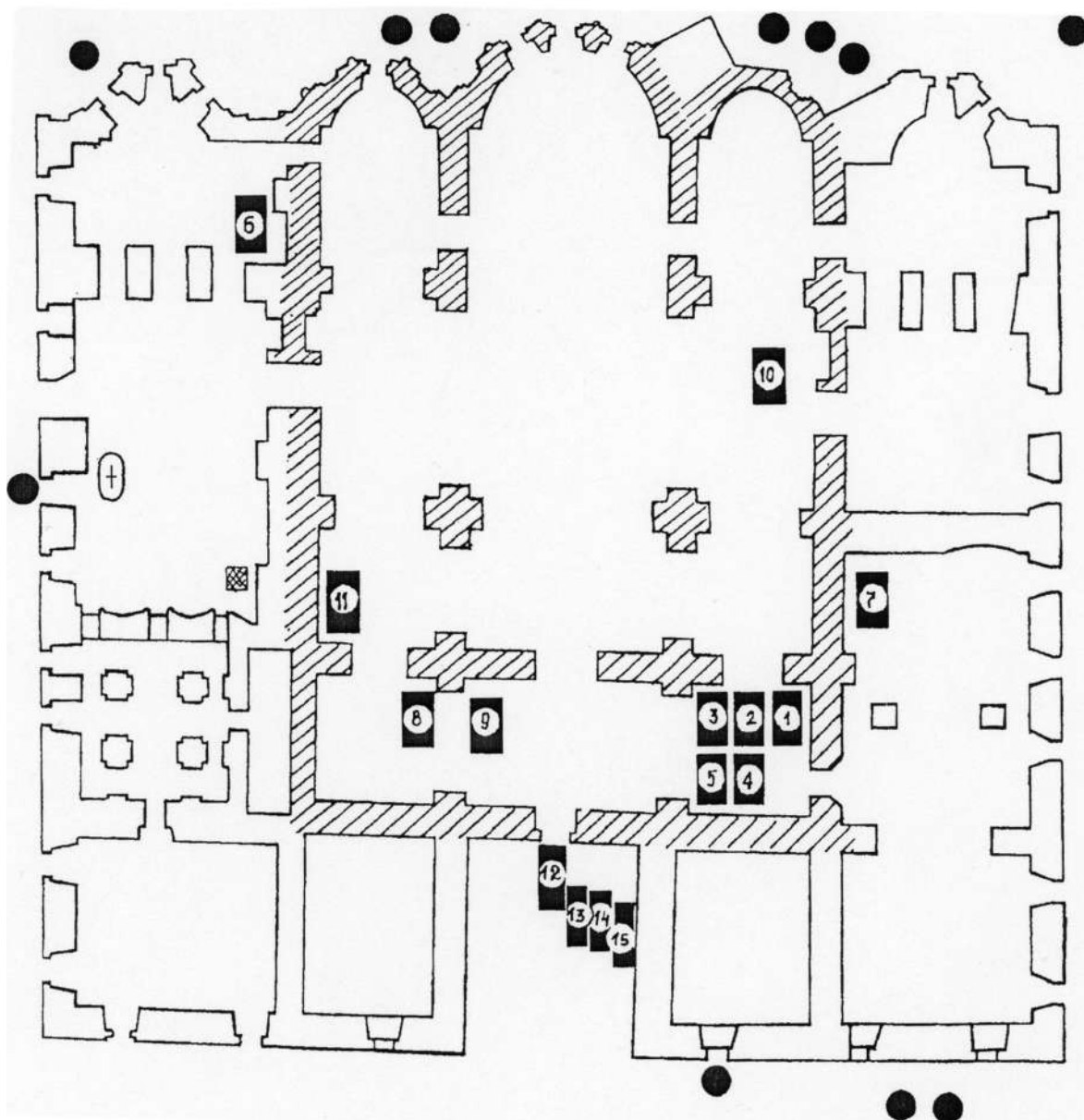
План-схема Успенського собора із книги М.М. Захарченко «Київ теперь прежде» (К., 1888) з позначенням місць розташування шиферних саркофагів під підлогою храму, а також підземних склепів та гробниць з мощами святих в соборі

во-Печерському монастирі. З огляду на те, що в обителі ховали переважно представників привілейованого прошарку суспільства ВКЛРЖ, надзвичайно важливою є праця цієї дослідниці: «Українська шляхта з кінця XIV до середини XVI століття», яка містить біографічні та генеологічні дані багатьох елітарних груп, в т.ч. осіб спочивших в Успенському соборі, а також інші її праці. (10)

Слід згадати й опублікований О. Кузьмуком «Поменник Введенської церкви в Ближніх печерах Києво-Печерської лаври» (2007р.) (11), а також монографію Г.Ю. Івакіна «Історичний розвиток Києва XIII — середини XVI ст.» (12)

Дослідженню некрополя Успенського собору Києво-Печерської лаври приділялася велика увага у зв'язку з відтворенням храму на початку 2000-х років. Саме тоді дослідники Л.М. Крощенко, Н.В. Перунова, Н.П. Шепитько, О.В. Сіткарьова підготували історичні довідки, які стосувалися також і поховань у соборі. (13) На замовлення Головної проектної організації з відтворення собору — Українського державного науково-дослідного та проектного інституту «УкрНДІ проектреставрація» — автором написано монографію «Успенський собор Києво-Печерської лаври. До історії архітектурно-археологічних досліджень та проекту відбудови» (14), в якій узагальнено результати досліджень пам'ятки в XIX — XX ст. та оприлюднено не відомі раніше дані й архівні документи, зокрема щодо поховань у храмі.

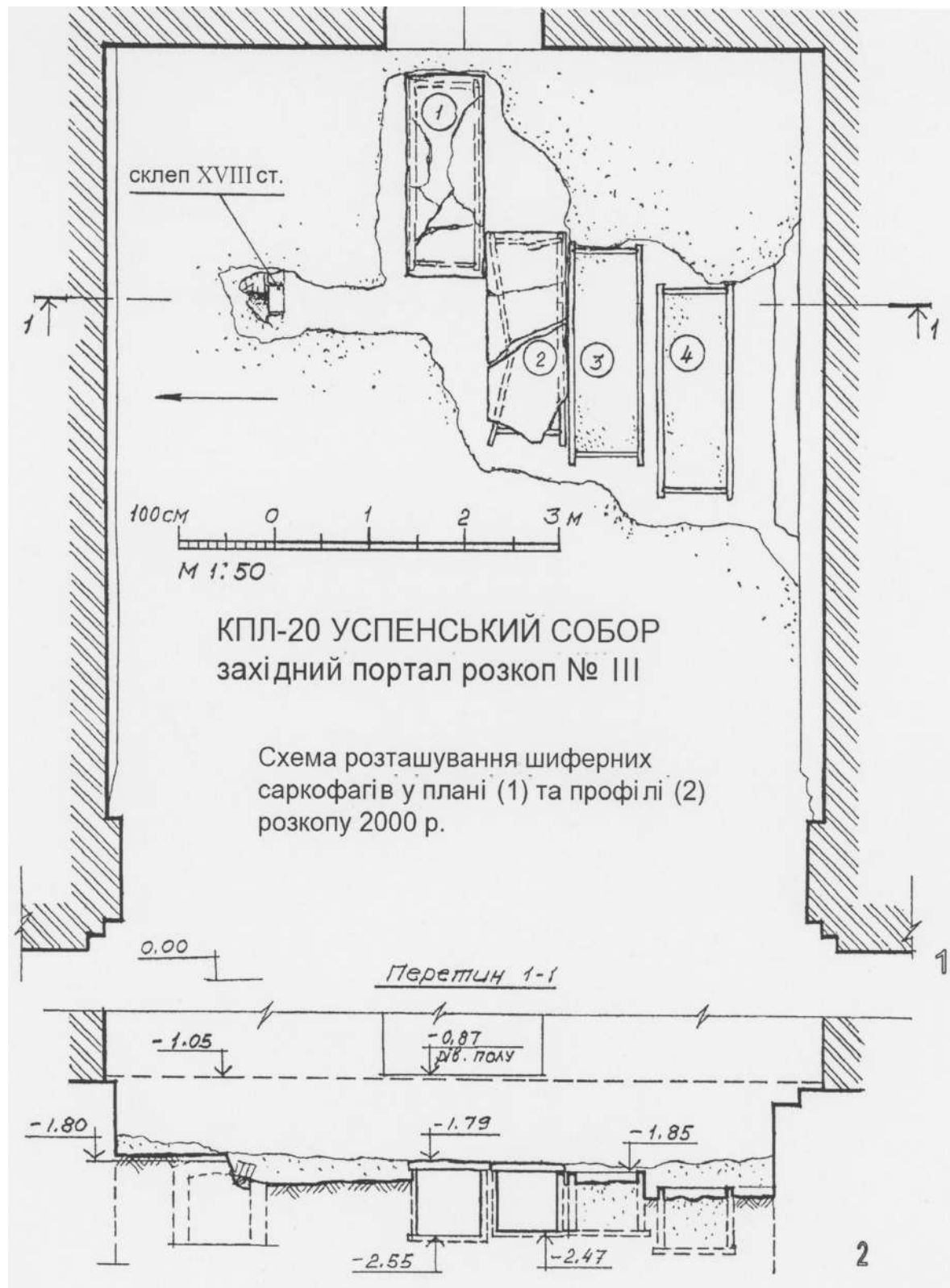
Серед публікацій останніх років слід згадати роботу О. Чумаченко «Образи з минулого. Біографічний довідник осіб, похованих в Успенському соборі Києво-Печерської лаври», в який уточнено перелік осіб похованих в соборі відомий із публікацій XVII-XIX ст. та статті О. Сидора — Гибелинди «Надгробок князя Костянтина Острозького в Успенському соборі Києво-Печерської лаври» і «Надгробок князя Костянтина Острозь-

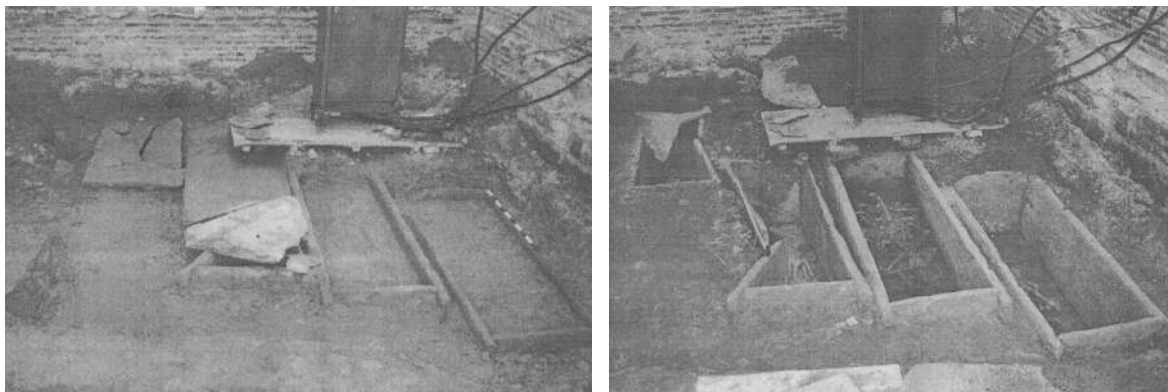
Успенський собор КПЛ. Поховальні споруди
XII - XVIII ст. (дослідження 1998-2000 р.)

- - шиферні саркофаги XII-XV ст. (саркофаги № 1-5 - поховальний комплекс XV ст.).
- ⊕ - поховання митрополита Павла Тобольського XVIII ст.
- ▣ - меморіальна табличка поховання І.В. Гудовича.
- - місця знахідок надгробних плит XVI-XVIII ст.

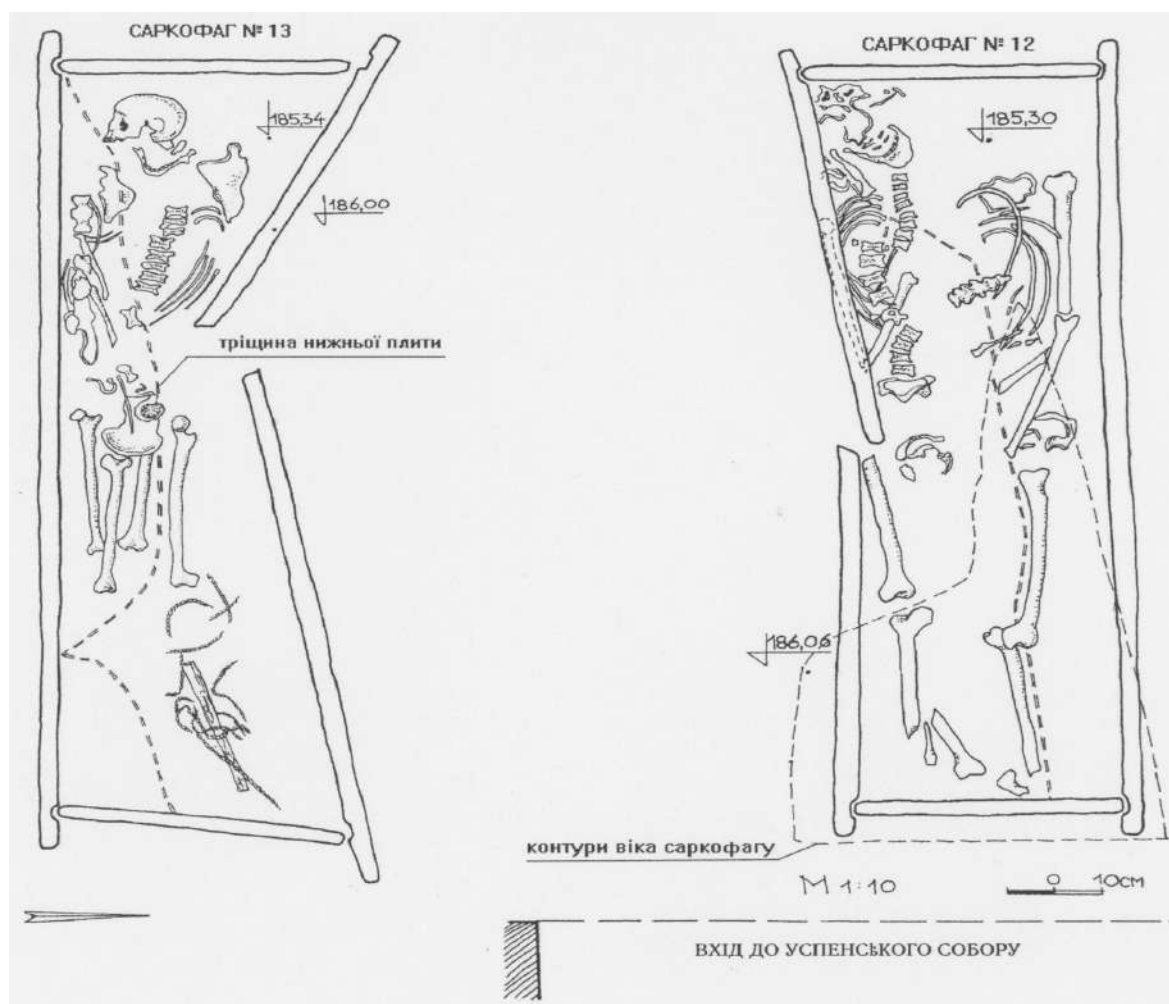
План Успенського собора Києво-Печерської лаври з позначенням шиферних саркофагів №№ 1-15 та місць знахідок надгробних плит XVI-XVIII ст., виявлених під час досліджень в 1997-2000 рр. із матеріалів археологічних розкопок під керівництвом начальника Архітектурно-археологічної експедиції Інституту археології НАН України Івакіно Г.Ю. та завідуючого відділу археології НЗКПЛ Балакіна С.А.

Комплекс поховань біля головного (західного) входу до Успенського собора.
Саркофаги №№ 12, 13, 14, 15. Із матеріалів археологічних досліджень 2000р. під керівництвом
начальника Архитектурно — археологічної експедиції Інституту археології НАН України
Г.Ю. Івакіна та завідуючого відділом археології НЗКПЛ С.А. Балакіна.
Схема розташування шиферних саркофагів у плані та профілі розкопу.

Комплекс поховань біля головного (західного) входу до Успенського собора.
Саркофаги №№ 12,13,14,15. Із матеріалів археологічних досліджень 2000р. під керівництвом
начальника Архитектурно — археологічної експедиції Інституту археології НАН України
Г.Ю. Івакіна та завідуючого відділом археології НЗКПЛ С.А. Балакіна.
Фото саркофагів.Вигляд із заходу.

Комплекс поховань біля головного (західного) входу до Успенського собора.
Саркофаги №№ 12,13,14,15. Із матеріалів археологічних досліджень 2000р. під керівництвом
начальника Архитектурно — археологічної експедиції Інституту археології НАН України
Г.Ю. Івакіна та завідуючого відділом археології НЗКПЛ С.А. Балакіна.
Поховання в саркофагах №№12,13.

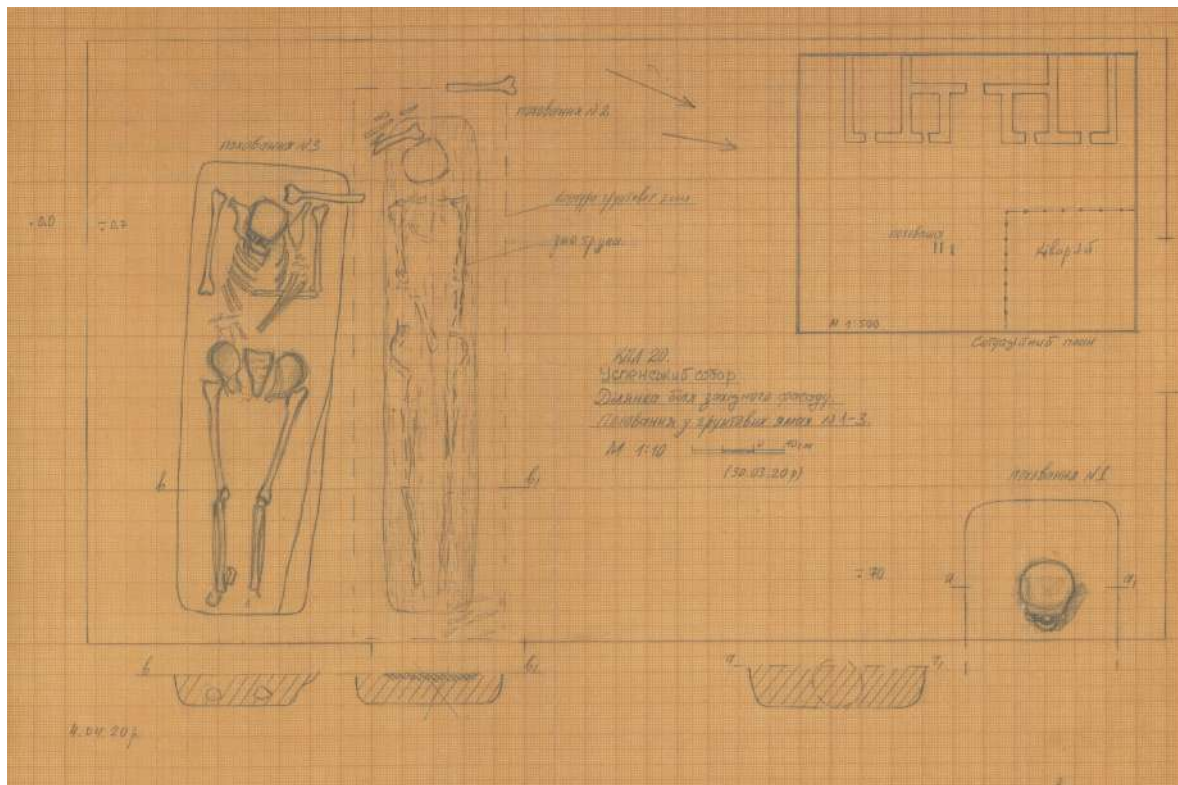
ького (особливості пластичної форми).(15)

У 2015 р. у видавництві «Балтія — Друк» надруковано альбом «Успенський собор», у якому один із розділів стосується поховань в церкві.(16) Деякі питання щодо некрополя храму в зазначений період розглянуто в авторських статтях: «Матеріали до відтворення інтер'єру Стефанівського приділу Успенського собору Києво-Печерської лаври», «До питання про надмогильні плити некрополя Успенського собору Києво-Печерської лаври», «Некрополь Успенського собору Києво-Печерського монастиря після прийняття Київською Руссю християнства від Візантії». (17)

Нову інформацію про некрополь монастиря дали дослідження проведені під час розбирання руїн Успенського собора в повоєнні роки під керівництвом В.А. Богусевича та М.В. Холостенко.(18)

В 1980–2001-х роках, у зв'язку з Рішенням Президента України № 20/96-РП від 27.01.1996 р. про відбудову пам'ятки, було виконано масштабні археологічні дослідження внаслідок яких з'явилися нові дані про некрополь собора. Вони містяться у звітах керівників розкопок В.О. Харламова (19) та Г.Ю. Івакіна, а також в оприлюднених ними та іншими фахівцями працях. (20)

Під час археологічних досліджень, зокрема, виявлено, п'ятнадцять поховань в шиферних саркофагах, тобто на вісім саркофагів більше, ніж їх було позначено на згаданому плані- схемі М.М. Захарченко 1880 року. (ІЛЛ....179) З'ясовано, по-перше, що, місцезнаходження п'яти саркофагів відповідає зазначеному планові. По-друге, відкрито додаткове п'яте поховання в саркофазі в південній частині давньоруського нартексу, там, де М.Захарченко позначив групу лише із чотирьох саркофагів. Втретє, відкриті чотири невідомих раніше поховання в саркофагах ззовні храму, поруч із головним (західним) входом до собора. Тут виявлено поховання трьох чоловіків та велику кількість роз-

ситуаційний план та зарисовка поховань

фото поховань

фото поховань

різнених людських кісток (як мінімум чотирьох осіб). В одному з саркофагів від первісного поховання, крім кісток, залишилися рештки золотних нитей одягу. Крім того, в 1989- 2000 роках досліджувалися два поховання в саркофагах на місці колишніх каплиць князів Корецьких та панів Єльців біля північного фасаду стародавнього храму, а також поховання на місці колишньої каплиці Трьох Святителів біля південного його фасаду (ці об'єкти вперше виявлені та досліджені в 1962 році). Ділянки собору, де мали бути ще два поховання в саркофагах, які позначені на зазначеному плані 1888р., не досліджувалися. В приміщенні колишньої ризниці давньоруського храму виявлено кілька чоловічих поховань XIV-XVII ст., в тому числі, поховання в саркофазі, а також в дерев'яних колодах та цегляному склепі.

Велику кількість поховань виявлено під час прокладання інженерних комунікацій та благоустрою території

навколо Успенського собору. Тоді, відповідно до проекту, було проведено пониження денної поверхні у середньому на 0,7-1,0 м. Під час планування майданчику навпроти західного фасаду собору були виявлені численні фрагменти поховальних ям, зотлілі дерева трун та перевідкладених людських кісток від зруйнованих раніше поховань. Переважна більшість поховань здійснювалась у простих ґрунтових ямах, у дерев'яних трунах. Так, наприклад, у 17,4 м. на захід від західного фасаду собору було досліджено

три таких поховання. **(ІЛЛ... 182, 183, 184)** За даними спостережень, майже вся зазначена площа являла собою суцільне кладовище, що використовувалося протягом декількох століть. Більша частина поховань була пошкоджена ще в давнину при здійсненні чергових поховань або під час будівельних робіт. Крім того, тут були зареєстровані поховання в кількох цегляних склепах, але як виявилось, вони датуються XVII-XVIII ст. Спеціально ці об'єкти не досліджувалися, за виключенням ділянок, де вони потрапляли в траншеї для прокладання комунікацій.

Під час розкопок виявлена колекція надгробків XIV-XVII ст. З'ясовано, що для виготовлення багатьох з них використовували шиферні плити первісної підлоги храму XII ст., а також плити із пісковика. Меморіальні написи на надгробках, які датуються різним часом, ілюструють розвиток української палеографії протягом тривалого часу. Найстаріший із прочитаних написів датується XIV ст. Інтерес щодо шрифту та композиції напису становить шиферна плита з поховання 1516 р. Напис, зроблений на ній веде літочислення від створення світу. Плита була використана двічі. На її зворотньому боці зроблений меморіальний напис, який свідчить, що вдруге плиту поклали над похованням 1560 року. Літочислення в напису на ній велося від різдв Христового. Напис на фрагменті шиферної плити з поховання 1603 р. розпочинається зі слова «лета», а на плиті, зробленої з пісковика над похованням 1620 р. — зі слова «року». **(21)**

Слід відмітити, що кількість людських останків, виявлених під час археологічних досліджень, набагато перевищує кількість осіб, про поховання яких у соборі відомо з різних історичних джерел. Й це при тому, що, як повідомляє М. Сементовський у зазначеній праці, ще у 1840-х рр. зітлілі домовини було винесено із храму, а останки небіжчиків перепоховано в іншому місці.

Значний інтерес становлять антропологічні та палеопатологічні дослідження, виконані дослідниками О.Д. Козак та І.Д. Потехіною, результати яких оприлюднені в статтях: «*Антропологічні дослідження поховань в Успенському соборі Києво-Печерської лаври*» **(22)** та «*Палеопатологические исследования погребений некрополя Успенского собора Киево-Печерской лавры*» **(23)**.

Успенський собор — місце поховання численних відомих осіб України -Русі, Литви, Білорусі, пережив за своє багатовікове існування кілька руйнацій, ремонтів та перебудов під час яких не тільки змінювалося об'ємно-просторове вирішення споруди, вигляд її фасадів та внутрішнього оздоблення, але й зазнавав неповторних втрат некрополя храму. Під час Другої Світової війни в 1941 р. собор було висаджено у повітря й тривалий час храм залишався в руїнах. Не дивно, що нині переважну більшість надгробків, що колись знаходилась у храмі, втрачено, а ті з них, котрі вицілили, вже давно не мають зв'язку з первісним похованням й з'ясувати початкові місця їх розташування наразі неможливо. Крім того, в похованнях, які археологічно досліджувалися, не виявлено супутніх матеріалів, що дозволили б встановити особу померлого.

Оскільки зараз після відновлення собору археологічні дослідження цього об'єкта вважаються завершеними, нову інформацію щодо персонального складу некрополя можна отримати тільки в результаті подальшого пошуку та вивчення історичних джерел стосовно родоводів та біографій осіб похованих в монастирі.

Окремі дані з цього питання можна знайти в студіях різного спрямування: історико-генеалогічного, історико-геральдичного, історико-географічного, історико — правничого, в дослідженнях з демографії та побуту, землевласницької ситуації, в розвідках у ділянці культури, права, конфесійних взаємин, в дослідженнях в царині патронально — клієнтарних взаємин, працях, що простежують життя родин на тлі їхніх побудових контактів тощо. Праці ґрунтуються на джерелах, опублікованих як у XIX — XX ст., так й в наш час. До перших належать видання: «*Акты, издаваемые Виленскою археогра-*

«План-схема Успенського собору із позначкою поховань та склепів, які вивчалися під час архітектурно-археологічних досліджень 1998–1999 рр.

фической комиссией» (Вильна, 1872.–Т.6.); «Акты Литовской метрики, собранные Ф.И.Леонтовичем» (- Варшава. 1898. Т. 1. Вып.2.(1499–1507); «Акты Литовско — Русского государства, изданные М.В.Довнар-Запольским» (- М., 1900. Вып 1.(1390–1529); «Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией» (- СПб.,1846. Т.1.(1340-1506); — СПб.,1848. Т.2.(1506-1544); — СПб.,1848. Т.3.(1544-1588); — СПб.,1851. Т.4.(1588-1632); — СПб.,1853. Т.5.(1632-1699); «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией» (- СПб., 1863. Т. 1.(1366-1598);- СПб., 1865. Т.2. (1599-1637); — СПб., 1866. Т.3.(1638-1657); «Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе». (- К., 1883. Ч. 1. Т. 6; — К., 1869. Ч. 3. Т. 1; — К., 1869. Ч. 5. Т. 1.; — К., 1886. Ч. 7. Т. 1; — К., 1890. Ч. 7. Т. 2; — К., 1907. Ч. 8. Т. 5.); «Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 г.» / Собранные и изданные под ред. В. Антоновича и К. Козловского» (- К., 1868); «Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора Древних Актов» (К., 1859-1905. Ч. 1-8); «Исторический сборник П.А. Мухомова» (2-е изд. — М., 1866); Каманин И. «Описи актовых книг Киевского центрального архива № 3501-3511». (К., 1897.); «Киевский летописец 1441-1621 гг.». / Сост. В. Б. Антонович // Сборник летописей, относящихся к истории Юго-Западного Руси. — К., 1888. С. 71-92; «Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси.» Вып. 2 / Пер. К. Мельник; под ред. В. Антоновича. (- К., 1890); «Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей» (- К., 1874); «Сборник материалов, относящихся к истории Панов-Ради Великого княжества Литовского / Сост. И. Малиновский». (Томск. 1901.); «Сборник материалов, относящихся к истории Панов Рады Великого княжества Ли-

товского. Добавление. / Сост. Малиновский И.» (- Томск. 1912.); «Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России, издаваемый Киевской комиссией для разбора древних актов.» (- К., 1916. Вып. 2.); *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardynskiego we Lwowie* (- Lwów, 1872. Т. III.).

Інтерес становлять епістолярні пам'ятки, видані в XIX ст. А. Прохаскою у збірці «*Codex epistolaris Vitoldi*». (24) Деяка інформація, що цікава для нашого дослідження зустрічається в серійному виданні: «*Zrodla dziejowe*», (25) започаткованому польським дослідником О. Яблоновським, у статтях Е. Руліковського у багатотомному «*Географічному словнику*», (26) а також в Литовській Метриці — архів державної канцелярії Великого князівства Литовського (Російський державний архів давніх актів (РДАДА) — Ф.389, оп.1; Центральний державний історичний архів України в Києві — мікрофотокопії (КМФ-36), Головний архів давніх актів Польської Республіки (AGAD), корпусна публікація документів якої розпочалася на початку XX ст. в серії «*Русская историческая библиотека*». (27) Видання матеріалів Литовської Метрики продовжив литовський науковець Е. Баніоніс та інші дослідники. (28)

Публікацію джерел, що містять дані щодо родоводів, майнового становища, землеволодіння, кар'єри, занять, стилю поведінки осіб, які пізніше були поховані в Києво-Печерському монастирі, продовжують сучасні вчені. Інтерес в цьому зв'язку становлять видання: «*Волинські грамоти XVI ст. / Упор. В.Б. Задорожний, А.М. Матвієнко*». (- К., 1995); «*Інвентарні описи волинських маєтків князів Сангушків другої половини XVI століття / Підг. Володимир Кравченко // Записки Наукового Товариства імені Шевченка*». (- Львів, 1999. Т. 238. С. 385-414); В.Шевчук. «*Тератургима Атанасія Кальнофойского*». // *Хроніка 2000. К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв України*. (1997, Вип. 17-18. С.18-44); Л.Демченко «*Майнові розпорядження волинських шляхтичів за матеріалами тестаментів та реєстрів спадкового майна XVI ст.*» // *Архіви України*. № 1-2. (-К., 2004); «*Князі Чорторийські: документи і матеріали XVI-XVII ст. (із зібрання «Західно-Руських актів» Російської національної бібліотеки) / підгот. до друку А. Блануца, Д. Ващук*». (- К.2016); «*Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів. № 1: Волинь XVI ст. / ред. В.В. Бездрабко, М.В. Гримич, П.М. Кулаковський, О.А. Однорозенко, В.І. Ульяновський*» (- К.2014); «*Київський літопис першої чверті XVII ст. / Підг. В.І. Ульяновський, Н.М. Яковенко*». // *Український історичний журнал*. 1989. №2.-С.107-120; №5.С.103-114); «*Руська (Волинська) метрика. Регистри документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воеводства). 1569-1697 / упор. Г. Боряк, Г. Вайс. К. Вислобоков, Л. Демченко, П. Кеннеді ґрімстед, В. Кравченко, Н. Яковенко*». (- К., 2002); Кулаковський П. «*Канцелярія Руської (Волинської) Метрики. 1569-1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій*». (Острого-Львів, 2002.); «*Інструкція сеймику Волинського воеводства 1595 року / Підг. Микола Крикун // Записки Наукового Товариства імені Шевченка*». (- Львів, 1996. Т. 231. С. 415-436); «*Тестаменти княжого роду Збаразьких / Підг. Д. Я. Демченко*» // *Архіви України*. 1999, № 4/6. С. 26-36»; «*Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI — першої половини XVII ст. / Упор. М. Довбищенко*». (- К., 2001); «*Описи Острозщини другої половини XVI-першої половини XVII століття / Упор. Віктор Атаманенко*». (- Острого, 2004); «*Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 року) / Переклад, упорядкування і передмова Ірини Ворончук*». (- Київ- Старокостянтинів. 2001); «*Інвентарі Олицького замку XVII-XVIII століть / Підг. Володимир Александрович*» (- Луцьк, 2007); Хорошкевич А. Л. «*Жалованные грамоты Литовской метрики конца XV в. и их классификация / Источниковедческие проблемы истории народов Прибалтики*». (- Рига, 1970, С. 60-62.); Ковальський Н. П. «*Акт 1603 года раздела владений князей Острожских как исторический источник // Вопросы отечественной историографии и источ-*

никоведения». (– Днепропетровск, 1975.); «Архів Української церкви. Т. 3: Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI — першої половини XVII ст. / Підгот. М. Довбищенко.» (К., 2001.); «Збірник козацьких літописів. Густинський літопис. Літопис Самійло Величка. Літопис Грабянки. / Упорядники та перекладачі: В Крикотень, В. Шевчук, Р. Іванченко» (– К.: Дніпро. 2006.); «Львівський літопис і Острозький літописець. Джерелознавче дослідження / Упор. О. А. Бевзо». (– К., 1970.); «Мартин Груневег і його опис Києва / Переклад з нім. Я. Д. Ісаєвича // Всесвіт. 1981. № 5. С. 204–211.»; «Архів Української церкви. Т. 3. Вип. 1: Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI — першої половини XVII ст. / Упор. М. Довбищенко.» (– К., 2001.); «Каталог документів з історії Києва XV–XIX ст. / Упор. Г. Боряк, Н. Яковенко.» (– К.: Наукова думка, 1982.); «Каталог колекції документів Київської археографічної комісії (1369–1899) / Упор. Я. Дашкевич, Л. Проценко, З. Хомутецька.» (К., 1971.); «Литовська метрика, книга 561: Ревізії українських замків 1545 року / Підг. Володимир Кравченко». (– К., 2005.); «Руська (Волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воеводства) 1569–1673». (– К., 2002.)

З сучасних досліджень, де оприлюднені дані про життя та діяльність осіб спочивших згодом в Києво-Печерському монастирі, а також висвітлені історичні події, до яких вони були причетні, слід згадати праці Л. Войтовича: «Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. Історико-генеалогічне дослідження». (– Львів, 1996) та «Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження». (– Львів, 2000) **(29)**; Н. Яковенко: «Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI — XVII ст.» (К., 2002); «Життєпростір versus ідентичність руського шляхтича XVII ст. (на прикладі Яна/Йоакима Єрлича)» (– К., 2005); «Матеріали до персонального складу канцелярій Волині, Наддніпрянщини та Східного Поділля (остання третина XVI — середина XVII століть)». (– Київ-Львів, 2004) та інші її дослідження **(30)**; В. Ульяновського: «Відоме і невідоме в біографії та діяльності князя К. І. Острозького». (Львів, 1995), «Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків» (– К., 2012). **(31)**; І. Тесленко: «Акт поділу володінь між кнг. Беатою з Костельця і кж. Гальшкою Острозько 1542 р. як джерело з соціально-економічної історії Острозької волості» (К., 2001), «Помянник Любарського монастиря» (– Біла Церква, 2001), «Боротьба за Остріг: князь Острозький проти острозького старости» (– К., 2003), «Родинний клан Єрличів» (– К., 2004), «Хто є хто в імперії «Старого» князя. Острозька шляхта». (– К., 2009); **(32)** Н. Старченко: «Волинська шляхта у боротьбі за «своє» право: втрати і здобутки (1569 р. — початок XVII ст.)» (– Харків., 2016); **(33)** В. Поліщука: «Князь Богуги Корецький як землевласник та урядник (1510–1576)» (– К., 2001), «Свідки у русько-литовському праві до судово-адміністративної реформи 1564–1566» (– К., 2000), «Князь Олицького замку XVII–XVIII століть» (– Луцьк, 2007) **(34)**; В. Собчука: «Українська шляхта руського походження на юге Волині во второй половине XVI — первой половине XVII в.», «Кременецька волость у XVI столітті: територія і поселення» (– Львів, 1996), «З історії землеволодінь шляхетських родів із княжими титулами у Південній Волині XV — першої половини XVI століть» (– Львів, 2000), «З історії титулованої української аристократії пізнього середньовіччя. Становлення роду Збараських та його володінь на Волині» (– К., 2000), «Волинський шляхетський рід Гостських» (– К., 2003), «Боговитиновичі: генеалогія і маєтки» (– Київ-Львів, 2004), «Від коріння до крони: Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV — першої половини XVII ст.» (– Кременець. 2014), «Волинський шляхетський рід Гостських (XV–XVII ст.)» (– К., 2005) **(35)**; Г. Літвіна: «Злука поштивих народів: польського, литовського, руського. Волинь і Київщина в Люблінській унії» (Київ., 2021), «Fakcje magnackie na Kijowszczyźnie

1569-1648» (- Białystok, 2003), «*Napływ szlachty polskiej na Ukrainę, 1569-1648*» (-Warszawa, 2000), «*Rody paskie Kijowszczyzny, 1569-1648. Status majątkowy*» (Przegląd Wschodni. 2002), «*Struktura wznaniowa szlachty kijowskiej, 1569 — 1648*» (-Warszawa, 2004), «*Rody paskie Bractawsczyzny 1569-1648. Status spoteczny i majątkowy*» (-Львів, 2012), «*Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569-1648*» (Warszawa 2009)(36) та інші.

В першій половині XVII ст. в Печерському монастирі були поховані архімандрити обителі Єлисей (Плетенецький), Захарія (Копистенський), митрополит Київський, архімандрит Лаври Петро (Могила), а також їх духовні побратими: Тарасій (Земка), Памво (Беринда), Лаврентій (Зизаній), Афанасій (Кальнофойський) та інші. Про цих видатних церковних та культурних діячів існує величезна література. Так, в XIX ст. ґрунтовну працю на цю тему «*Митрополит Петро Могила и его сподвижники (Опыт церковно-исторического исследования)*» (К., 1883. в 2-х т.) оприлюднив

С.Голубев. Йому належать також кілька статей, присвячених Петру (Могили). Із сучасних дослідників слід згадати працю

А. Жуковського «*Петро Могила й питання єдності Церков* (Париж, 1969 (Ukrainian Free University Series: Monographs, 17). Передрук: Київ.: Мистецтво, 1997), в якій подана вичерпна бібліографія видань, що стосуються біографії та діяльності Петра (Могили) та історії Православної Церкви в Речі Посполитій в першій половині XVII. Варто згадати книгу В.М. Нічик «*Петро Могила в духовній історії України*» (К.:Український центр духовної культури, 1997), в якій надана загальна характеристика поглядів і діяльності Петра (Могили). Нові дані про діяльність Петра (Могили) містяться в статтях о. Юрія Мицика «*З нових документів до біографії Св. Петра Могили*» // Україна XVII століття. Суспільство, філософія, культура. Збірник пам'яті Валерії Нічик.- К.: Критика.-С. 139-186) та інших. (37)

Отже, наразі існує величезна кількість праць, в яких можливо зустріти відомості щодо родинних зв'язків, землеволодінь та майнового становища, кар'єри, творчості, подій, до яких були причетні особи, що згодом спочили в Києво-Печерському монастирі. Ці праці перерахувати тут, бодай лише монографічних, неможливо.

Незважаючи на це, наявної інформації як щодо персонального складу похованих в обителі осіб, так й з питання про формування некрополя Успенського собора з кінця XIV-до середини XVII ст. недостатньо. Втім, це не виключає можливостей реконструкції некрополя в зазначений період, нехай великою мірою і гіпотетично. Оскільки в усі часи для людини було природним бажання бути похованим біля своїх близьких родичів, однією з підстав для такої реконструкції стали результати досліджень родинних зв'язків осіб, які тут спочили. Робота, що пропонується увазі є не стільки спробою зробити остаточні висновки, скільки окреслити проблему, пов'язану з формуванням некрополя Києво-Печерського монастиря в зазначений період.

Примітки

- 1.Максимович М.А. Письма о князьях Острожских.(К графине А.Д. Блудовой)// Собрание сочинений. К., 1866. Отд.І. С.3-6.
2. Максимович М.А. О надгробках в Печерском монастыре // Киевлянин. 1840. Т.1.С. 131-165.
3. Петров П.И. Две надгробные надписи конца XVII века Константину Ивановичу и Константину Константиновичу князьям Острожским. // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. Кн. 1. Репринт.изд. Киев.: «Академкнига».2010. С.79-81.
4. Кузьмін С. Київські надгробки //Київські збірники історії й археології, побуту й мистецтва. Зб./ Ред. М. Грушевський. К.,1930 (1931).С.151-158; Е.М. Кузьмин. «Київ, которого не знают» / Составитель, автор предисловия, статьи о Е.М. Кузьмине, комментариев - В. Ульяновский. Киев.:

- Лыбедь. 2014.С.108-112.
5. Фундуклей. Обзорение Киева в отношении к древностям – К., 1817. С.67.
 6. Голубев С.Т. Древний памятник Киево-Печерской лавры(конца XV и начала XVI ст.) // Чтения в Историческом обществе Нестора-Летописца. –К., 1892. Кн. 6, Отд. 3. С. I-XIV; Голубев С.Т. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. –К., 1898.- Т. 2.
 7. Лебединцев П.Г.Киево-Печерская Лавра в ее прошедшем и нынешнем состоянии.// Киевская старина. 1886. Май.С. 26-44; Июнь. С. 293-306.
 8. Сементовский Н. Киев, его святыни, древности, достопримечательности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников. – СПб., 1881.С.82;
 9. Захарченко М.М. Киев теперь и прежде. К., 1888.
 10. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності.Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-початку XVII століть.-К.: Laurus. С.63-105; Її ж. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Вид. друге, переглянуте і виправлене. К.: Критика. 2008.
 11. Поменник Введенської церкви в Ближніх печерах Києво- Печерської лаври. Публікація рукописної пам'ятки другої половини XVII ст./ Упорядкування та вступна стаття Олексія Кузьмука // Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури: Збірник наукових праць. – К.: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Вип. 18. Спецвипуск 7. 2007./ Редакційна рада: В.М. Колпакова (від. ред.) та інші.
 12. Івакін Г.Ю. Історичний розвиток Києва XIII – середини XVI ст.» - К., 1996;
 13. Проект відтворення Успенського собору Києво-Печерської лаври. Український державний науково-дослідний та проектний інститут « УкрНДІ проектреставрації». Т. 10 Некрополь Успенського собору. – К. 1999 р.
 14. Сіткарьова О.В. Успенський собор Києво-Печерської лаври: До історії архітектурно – археологічних досліджень та проекту відбудови. –К.: Довіра. Фенікс.2000 р.
 15. Чумаченко О. Образи з минулого. Біографічний довідник осіб, похованих в Успенському соборі Києво-Печерської лаври. К.: РВМП « Софія». 1999; Сидор-Гибелинда О. Надгробок князя Костянтина Острозького в Успенському соборі Києво-Печерської лаври// Записки наукового товариства імені Шевченка. Том. ССXXXVI. Праці комісії образотворчого та ужиткового мистецтва.- Львів, 1998.-С. 279-291; його ж. Надгробок князя Костянтина Острозького (Особливості пластичної форми) // Українська академія мистецтв. Дослідницькі праці. Вип. 2. Київ, 1995.-С. 150-156).
 16. Михайлина Л, Сіткарьова О., Пивоваров С., Абащина Н., Полюшко Г. Успенський собор. –К. : Тов.« Балтия – Друж». 2015 р. С.131-159.
 17. Сіткарьова О.В. Матеріали до відтворення інтер'єра Стефанівського приділа Успенського собора Києво-Печерської лаври. // Мистецтвознавство України. Збірник наукових праць. Вип. 6-7. – К.: Академія мистецтв України. 2018 р. – С.503 – 511; Сіткарьова О.В.До питання про надмогильні плити некрополя Успенського собору Києво-Печерської лаври» // Мистецтвознавство України. Збірник наукових праць. Вип. 6-7. – К.: Академія мистецтв України. 2006 р. – С.503 – 511; Сіткарьова О.В. Некрополь Успенського собору Києво-Печерського монастиря після прийняття Київською Руссю християнства від Візантії //Мистецтвознавство України. Щорічний науковий журнал /Annual Scientific journal / Випуск 19 /Volume 19/, С. 183-191; //Мистецтвознавство України. Щорічний науковий журнал / Випуск 19/ Volume 19, С.57-69.
 18. Холостенко Н.В. Исследование руин Успенского собора Киево-Печерской лавры. // Советская археология, 1955.-№XXIII. С. 341-358; Его же Исследование руин Успенского собора Киево-Печерской лавры. // Стародавній Київ.-К., 1975.-С.107-170; Його ж. Нові дослідження Іоанно-Предтеченської церкви та реконструкція Успенського собора Києво-Печерської лаври.// Археологічні дослідження стародавнього Києва.-К., 1976. С.131-165; Его же. Исследование Успенского собора Киево-Печерской лавры в 1962-1963 гг..// Культура и искусство древней Руси.- Л., 1967.-С.596.
 19. Харламов В.А. Отчет о роскопках Успенского собора Киево-Печерской лавры. -К., 1982. / Институт археологии Академии наук Украины. 1982/ 34. Ф.е. 20769; Его же. Отчет о роскопках Успенского собора на территории Киево-Печерского государственного историко-культурного заповедника в

- 1986 г. — НА ИА НАН Украины. Ф.е, № 22016.
20. Харламов В.О. Дослідження Успенського собору Києво-Печерської лаври 1986 р. // Стародавній Київ.- К., 1993. С.138-150; Білодід О., Харламов В.О. Знахідки під фундаментом Успенського собора. // Київ, 1983.-№9. С.148-157;
- Івакін Г.Ю., Балакін С.А. Археологічні дослідження Успенського собору у 1998 р. // Археологічні відкриття в Україні 1997-1998 рр. — К.. 1990. — С.78-79; Івакін Г.Ю., Балакін С.А. Археологічні дослідження на території Києво-Печерської лаври у 2000 р. // Археологічні відкриття в Україні у 1999-2000 рр. — К., 2000, С.116-121; Івакін Г.Ю., Балакін С.А. Поховальний комплекс XV ст. у нартексі Успенського собору Києво-Печерської лаври // Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури. Збірник наукових праць. (далі - ЛА) Вип. 2. -К.: Видавничий дім «КМ Академія». 1999. — С. 69-76; Івакін Г.Ю., Балакін С.А. Погребения в шиферных саркофагах Успенского собора Киево-Печерской лавры // Церковные древности: Сб. материалов III международной конференции «Церковная археология : литургическое устройство храмов и вопросы истории христианского богослужения» (Севастополь, 2003). — Симферополь, 2005. С. 151-175; Івакін Г.Ю., Балакін С.А. Поховання у саркофагах Успенського собору Києво-Печерської лаври // Праці Центру пам'яткознавства. — К.. 2003.- Вип. 5. С. 85-90.
21. Холостенко Н.В. Наследования Успенского собора ... С.130-133.
22. Антропологічні дослідження поховань в Успенському соборі Києво-Печерської лаври // Лаврський альманах. Києво-Печерська Лавра в контексті Української історії та культури. Збірка наукових праць. Вип. 2. -К.: Видавничий дім «КМ Академія». 1999. — С.87-97.
23. Козак О.Д. Палеопатологические исследования погребений некрополя Успенского собора Киево-Печерской лавры // Велика Успенська церква Києво-Печерської лаври: Слід у віках. Матеріали міжнародної наукової конференції 1-2 жовтня 2001 р. — К., 2002. С.95-100.
24. «Codex epistolaris Vitoldi, magni ducis Lithuaniae. 1376 — 1430 // Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. — Cracoviae, 1882. T. VI.
25. Zródta dziejowe. T. V: Lustracje królewsczyzn ziem polskich Wolynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku / Wydal A. Jablonowski. Warszawa, 1877. Zródta dziejowe. T. XX: Polska XVI wieku pod wzgledem geograficzno-statystycznym. T. IX. Ziemie Ruskie. Ukraina / Opisane przez A. Jablonowskiego. Warszawa, 1894. Zródla dziejowe. T. XXI: Polska XVI wieku pod wzgledem geograficzno-statystycznym. T. X: Ziemie Ruskie. Ukraina / Opisane przez A. Jablonowskiego. Warszawa, 1894. Zródta dziejowe. T. XXII: Polska XVI wieku pod wzgledem geograficzno-statystycznym. T. XI. Ziemie Ruskie. Ukraina / Opisane przez A. Jablonowskiego. Warszawa, 1897.
26. Rulikowski E. Kijow // Słownik Geograficzny krolewstwa Polskiego i innych krajow slowianskich. Warszawa. 1883. T. IV. S. 61 — 91; Opic powiatu kijowskiego. -Kijow- Warszawa. 1913.
27. Литовская Метрика. Отд. 1. Ч. 3: Книги публичных дел. Переписи войска Литовского 1528, 1565, 1567 гг. //Русская историческая библиотека. - Петроград, 1915. Т. 33.
28. «Lietuvos Metrika. Knyga nr. 5 (1427-1506): Uzasymu knyga 5 / Parengė E. Banionis». (Vilnius, 1993); «Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499-1514). Uzasymu knyga 8. Parengė A. Baliulis, R. Firkovicius, D. Antonavicius». (Vilnius, 1995); «Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511-1518). Uzasymu knyga 9. Parengė K. Pietkiewicz». (Vilnius, 2003.).
29. Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII-XVI ст. Історико-генеалогічне дослідження. - Львів, 1996; його ж. Князівські династії Східної Європи (кінець IX - початок XVI ст.): Склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. -Львів, 2000.
30. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Вид. друге, переглянуте і виправлене. - К.: Критика. 2008; Її ж. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI - XVII ст. - К., 2002; Її ж. Життєпростір versus ідентичність руського шляхтича XVII ст. (на прикладі Яна/Йоакима Єрлича) // Україна XVII століття: суспільство, філософія, культура / Ред. А. Довга, Н. Яковенко. - К., 2005. С. 475-509; Її ж. Кого топчуть коні звитяжного Корибута: До загадки киево - могилянського панегірика 1648 р. «Maliore Wiszniewieccorum» // Synopsis. Essays in Honor of Zenon E. Kobut / Eds. Serhii Plokhly and Frank

- Sysyn. Edmonton, 2005. P.191-218; Ї ж. Жарти зі смертю (пародійна мініатюра князя Олександра Заславського на тлі його конфесійної ідентичності) // *Confraternitas*. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича.- Львів, 2006-2007. С. 268-281; Ї ж. Матеріали до персонального складу канцелярій Волині, Наддніпрянщини та Східного Поділля (остання третина XVI - середина XVII століть) // *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*. Київ-Львів, 2004. Т. 1. С. 320-357.
31. Уляновський В. Відоме і невідоме в біографії та діяльності князя К. І. Острозького // *Острозька давнина*. Т. 1. - Львів, 1995. С. 27-31; Ї ж. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків.- Київ., 2012.
 32. Тесленко І. Акт поділу володінь між кнг. Беатою з Костельця і кж. Гальшкою Острозькою 1542 р. як джерело з соціально-економічної історії Острозької волості. // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство* 36. наук. праць. Вип. 3.- К., 2001. С. 102-123; Ї ж. Помянник Любарського монастиря // *Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства*. Вип. 2. - Біла Церква, 2001. С. 241-259; Ї ж. Боротьба за Остріг: князь Острозький проти острозького старости. // *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип. 3.- Київ, 2003. С. 99-120; Ї ж. Родинний клан Єрличів // *Там само*. Вип. 4.- Київ, 2004. С. 135-188; Ї ж. Хто є хто в імперії «Старого» князя. Острозька шляхта. // *Соціум. Альманах соціальної історії*.- Київ. 2009, № 8. С. 119-133.
 33. Старченко Н. Волинська шляхта у боротьбі за «своє» право: втрати і здобутки (1569 р. - початок XVII ст.) // *Феномен мультикультурності в історії України і Польщі, Матеріали міжнародної наукової конференції, Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди 18-19 жовтня 2016 р./ ред. С. О. Серяков*. - Харків. 2016. С. 154-172.
 34. Поліщук В. Князь Богуги Корецький як землевласник та урядник (1510-1576) // *Київська старовина*. 2001, № 3. С. 56-73; Ї ж. Свідки у русько-литовському праві до судово-адміністративної реформи 1564-1566. // *Молода нація. Альманах*. Вип.1.-К., 2000. С.123-163; Ї ж. Князь Олицького замку XVII-XVIII століть. / Підг. Володимир Александрович. - Луцьк, 2007.
 35. Собчук В. Украинская шляхта русского происхождения на юге Волыни во второй половине XVI - первой половине XVII. // *Историческая генеалогия*. Вип. 4. - Екатеринбург, 1994. С. 67-73; Ї ж. Кременецька волость у XVI столітті: територія і поселення. // *Записки НТШ*. Т. 231.- Львів, 1996. С. 380-399; Ї ж. З історії землеволодінь шляхетських родів із княжими титулами у Південній Волині XV - першій половині XVI століть // *Там само*. Т. 249. - Львів, 2000. С. 333-360; Ї ж. З історії титулованої української аристократії пізнього середньовіччя. Становлення роду Збараських та його володінь на Волині. // *Молода нація. Альманах*. Т. 1. - К., 2000. С.228-245; Ї ж. Волинський шляхетський рід Гостських. // *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип. 2.- Київ, 2003. С. 143-164; Ї ж. Боговитиновичі: генеалогія і маєтки. // *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*. Київ-Львів, 2004. Т. 1. С. 498-537; Ї ж. Від коріння до крони: Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV - першій половині XVII ст. Кременець. 2014; Ї ж. Волинський шляхетський рід Гостських (XV-XVII ст.). // *Соціум. Альманах соціальної історії*. - К., 2005, № 5, с. 143-164.
 36. Г. Літвін. Злука поштивих народів: польського, литовського, руського. Волинь і Київщина в Люблінській унії. - Київ.: Ніка-Центр. 2021; Litwin H. Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569-1648. - Warszawa, 2000; Eiusdem. Fakcje magnackie na Kijowszczyźnie 1569-1648 // *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku / Pod red.1. Urwanowicza*. Białystok, 2003; Eiusdem. Rody paskie Kijowszczyzny, 1569-1648. Status majątkowy// *Przegląd Wschodni*. 2002, t. 8, zes.2 (30). S. 235-292; Eiusdem. Struktura wznaniowa szlachty kijowskiej, 1569 - 1648 // *Odrodzenie ; Reformacja w Polsce*. T. XLVIII. Warszawa, 2004. S. 199-220; Eiusdem. Rody paskie Bractawsczyzny 1569-1648. Status społeczny i majątkowy, w: *Крізь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя*, ред. О. Винниченко, - Львів, 2012, С. 297-322; Eiusdem. Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569-1648, Warszawa 2009.
 37. Жуковський А. Петро Могила і питання єдності церков. Париж. 1969 (= Ukrainian Free university Series: Monographs, 17). Передрук: К.: Мистецтво, 1997; Нічик В.М. Петро Могила в духовній

історії України // Український центр духовної культури. К., 1997; о. Юрій Мицик. З нових документів до біографії Св. Петра Могили // Україна ХУІІ століття. Суспільство, філософія, культура. Збірник пам'яті Валерії Нічик. К.: Критика С. 376-387; там само. Никитенко Н. Петро Могила - ктитор Софії Київської. С.387-395; Шевченко І. Багатоликий світ Петра Могили // України між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку ХУІІІ століття. авторизований переклад з англійської Марії Габлевич. під ред. Андрія Ясіновського. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії. 2002. С. 175-199; Лужний Р. Митрополит Петро Могила - людина діалогу на межі греко- слов'янської та латино- польської культур // Україсько- польські літературні контексти доби бароко. Збірник наукових праць.К., 2004. с. 288-300; Кагамлик С. Києво-Печерська лавра: Світ православної духовності і культури (ХУІІ - ХУІІІ ст.) К., 2005.